

БМО - ТХ

ОСВОБОДЕНА ДОБРУДЖА

На признание
на Г. Ханджиев,
за неговата лична служба
на Добруджа
победител
1942.

П. ГОСПОДИНОВЪ

ОСВОБОДЕНА
ДОБРУДЖА

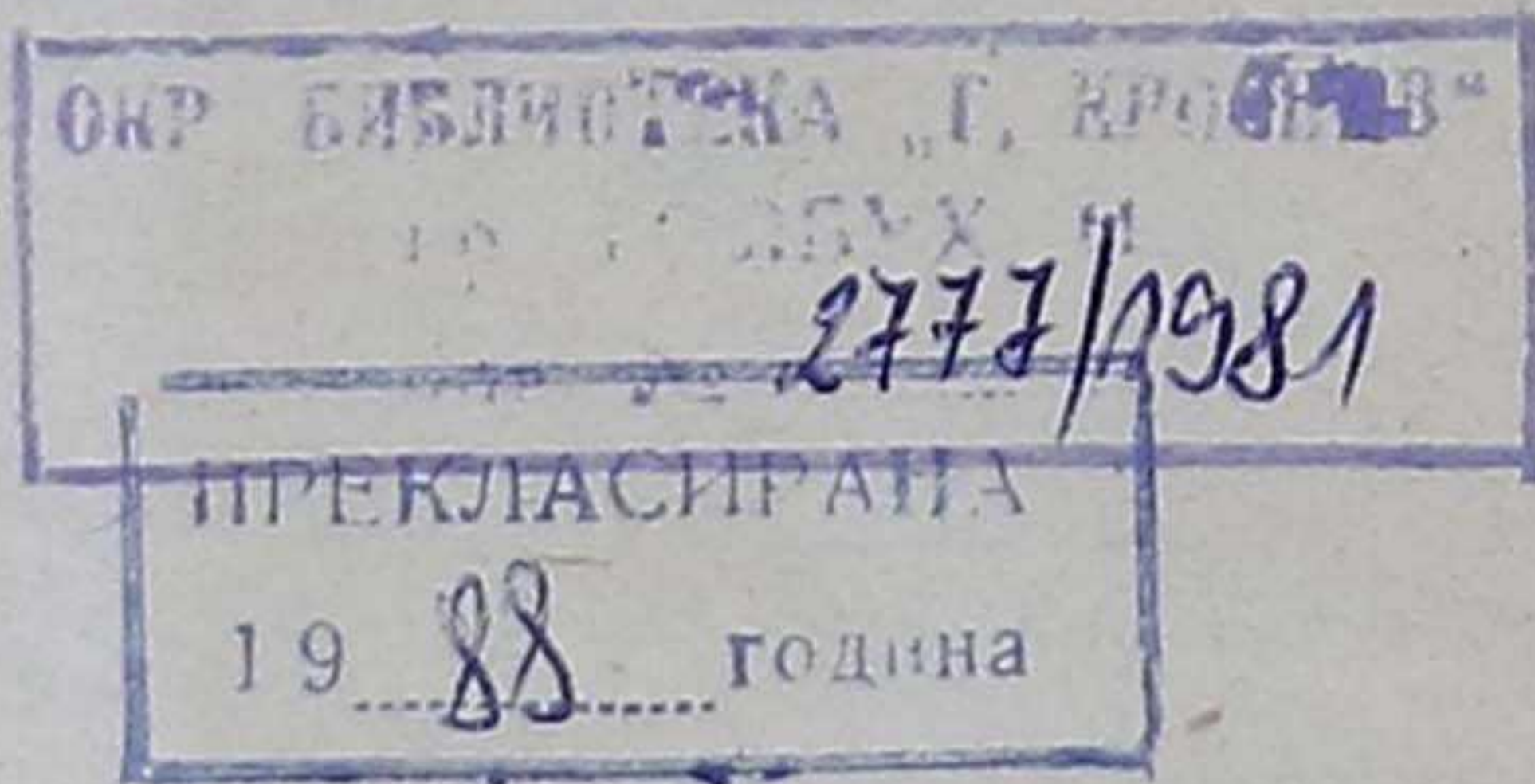
СОФИЯ

1 9 4 2

9416.086.6

9416.086.6

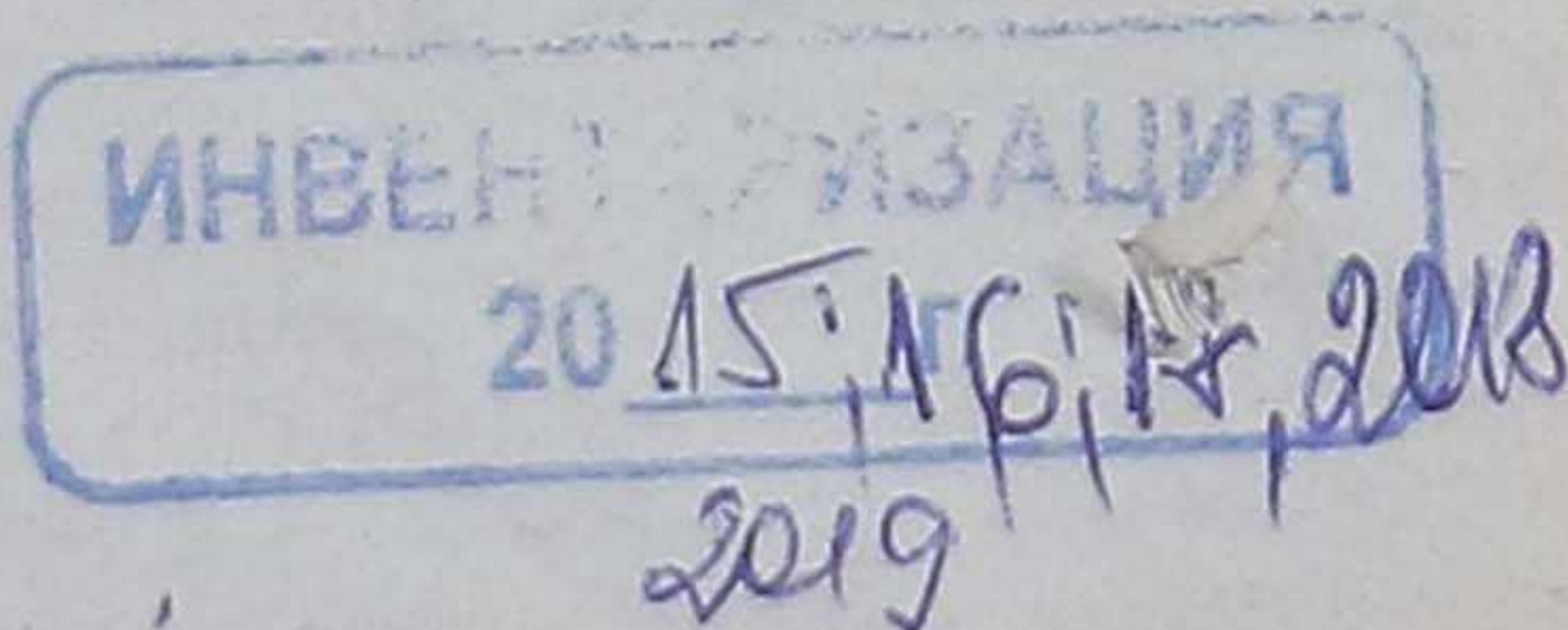
Р 970
5055

17

На свѣтлата паметъ на пад-
налитѣ за свсбодата на Доб-
рудна и на тѣхнитѣ достойни
живи другари и съратници.

Авторътъ

ИЗМИНАТИЯТЪ ПЪТЪ

Много отъ дейнитѣ участници въ добруджанското освободително движение, нѣкои отъ неговитѣ челници, както и вдъхновенитѣ му поддръжници, за да не споменаваме българската културна и политическа общественостъ, все още не могатъ да си дадатъ точна смѣтка за смисъла и за значението на историческата борба, която тѣ водиха, по различни пѣтища, за освобождението на Добруджа.

Поради това нѣкои отъ добруджанскитѣ дейци продължаватъ да се самоизяждатъ, други отминаватъ съ вързани очи редица факти, които не само подценяватъ, но и отричатъ тѣхния влогъ, както и значението имъ за осъзнаване и извеждане на добруджанската борба на щастливъ край.

За единъ човѣкъ, който е подарилъ на тази борба една младостъ, прояви отъ този родъ основателно го каратъ да се бунтува и да негодува съ цѣлата си душа.

Но по-добре нека хвърлимъ погледъ назадъ, да обозремъ изминатия пѣтъ, — може би тамъ ще намѣримъ свѣтли страници, които ще бждатъ възмездие на заслужилитѣ участници въ тази освободителна борба и потвърждение, че не всичко е проиграно и загубено.

Презъ 1878 год. Северна Добруджа бѣ подарена на Ромъния. Тогава ромънската общественостъ, въ лицето на своитѣ институти и политически водачи, отказа този даръ. Но още съ настаняването на ромънската власть въ тази българска покрайнина започна преследвания на добруджанскитѣ българи. Тогава огоненитѣ бѣжанци отъ Северна Добруджа не се

организираха и не предприеха нищо, за да защитят своите сънародници от обезбългаряване.

Ударитѣ на ромънската власт бѣха смъртоносни. Но и това не стресна българската интелигенция. И се случи това, което всички знаемъ: българската държава насочи своето внимание въ друга посока — води войни за освобождението и обединението на други български земи, и въ всички тѣзи почини добруджанскитѣ българи бѣха почти забравени, най-напредъ отъ тѣхнитѣ събрата, прокуденицитѣ, а следъ това и отъ българската културна и политическа общественостъ. Тази немара се увѣнча съ поробването на Южна Добруджа.

Въ този моментъ, обаче, дойде опомнянето: бѣжанцитѣ отъ Южна Добруджа си подадоха ржка, обединиха усилията си и въ годинитѣ, когато българската държавност бѣ погълната отъ наболѣлитѣ въпроси на своята съвременностъ, тѣ заговориха за народностния дългъ, който българскиятъ народъ има къмъ своите братя добруджанци.

Нѣкога трѣбваше да бждатъ убеждавани самитѣ свободни българи, че Добруджа е българска земя. Разложението на общественитѣ и политически сили въ България, особено следъ Свѣтовната война, бѣше прехвърлило границитѣ на пораженството. Дори въ известни моменти трѣбваше да бжде внушавано и на българскитѣ правителства, че борбата за свободата на Добруджа е тѣхенъ пръвъ народностенъ дългъ.

Причинитѣ за това неестествено положение на нѣщата бѣха много и най-различни: България бѣ повалена отъ нещастно приключената война, последиствията ѝ, особено въ стопанската областъ, се оказаха извънредно тежки, затова тѣ поглѣщаха всичкото внимание на отговорнитѣ чинители.

Вънъ отъ това, една вълна на поражение, изкуствено подхранвана и отъ чуждата пропаганда, бѣ

наслоила превратни понятия въ българското общество, които отдалечаваха българската общественост отъ нейнитѣ народностни задачи. Имаше тогава, за съжаление, не само българи, но и добруджански дейци, чужди наемници, които теоретизираха, че освобождението на Добруджа не може да бжде целъ, а срѣдство за достигане на социалното освобождение на трудещитѣ се.

Тѣзи хора се трогваха повече отъ несправедливоститѣ, извършени на китайския народъ, и блѣнуваха съ много повече жаръ за утрешното социално преустройство, отколкото за достигане на една непосредствена целъ, каквато бѣ свободата на Добруджа.

Ето тукъ обединенитѣ усилия на добруджанскитѣ прокуденици трѣбваше да хабятъ ценни сили, за да убеждаватъ свои, а по-късно и чужди, че добруджанскиятъ въпросъ е жестока действителностъ, че подобренеието на народностнитѣ условия на животъ на поробенитѣ добруджански българи е неотложна нужда.

Изминатиятъ пжтъ на тази борба бѣ дълъгъ, пожертвуванитѣ усилия голѣми, изпитанията трудни. Но тѣ се увѣнчаха съ успѣхъ. Така срѣдъ българския народъ се създаде онова затрогващо единодушие по добруджанския въпросъ, което направи отъ поробената нѣкога Добруджа най-скжпъ български народностенъ блѣнъ.

На това полесражение, за спечелване сърдцето на свободнитѣ българи за Добруджа, участваха не само организиранитѣ добруджански прокуденици. Тукъ, въ тази борба, пожертвуваха извънредно много усилия и добруджанскитѣ българи, най-вече съ своята отмѣрена и родолюбива дейностъ. Следъ това дойде щедрата подкрепа и дейното участие за народностното опазване и освобождение на Добруджа и за утвърдяване на българската държава.

Бѣше време, когато българскитѣ правителства се надпреварваха въ усилията си да подпомагатъ добруджанската народностна борба. Но за спечелване сърдцето на българския народъ за дѣлото на Добруджа имаха голѣмъ дѣлъ българскитѣ писатели и поети, особено Й. Йовковъ и Д. Габе, които възкресиха нейнитѣ красоти и внедриха въ съзнанието на българската културна общественостъ воля и съзнание за превъзможване на трудноститѣ.

Следъ всичко това се откриха възможности за дейна и полезна пропаганда въ чужбина и за печелене на приятели на Добруджа. Тукъ ценното съдействие на българската държава бѣ извънредно голѣмо и дейно, сжщо така и помощта на нѣкои видни български публицисти, професори и др., между които заслужаватъ да бждатъ особено изтъкнати имената на добруджанския деець д-ръ Ив. Пенаковъ, на проф. Г. П. Геновъ и др.

Така добруджанскиятъ въпросъ се роди и за културната и политическа съвѣсть на Европа. И само поради тѣзи причини бѣ възможна освободителната мисия на водачитѣ на германския и на италианския народи.

Най-после, по сжщитѣ причини, освобождението на Добруджа получи признанието и на други велики сили, които се видѣха принудени да благословятъ освободителното дѣло на Хитлеръ и Мусолини.

Всичко това, естествено, не изчерпва интересувания ни въпросъ, но неговата сжщина е тази. Другото сж подробности.

НАШИТЪ СТАРИ ВРАЖДИ

За постановката, както и за щастливо разрешение на добруджанския въпросъ работиха съ похвално усърдие много чинители, между които предно мѣсто заематъ: българската държава, добруджанското население и организираната борба на добруджанскитѣ прокуденици.

Въ какво се заключаваше тѣхната дейность? Какви и кои бѣха тѣхнитѣ ударни задачи?

Българската държава, въ лицето на своитѣ правителства, взе дейно участие въ освободителната борба на Добруджа. Тѣзи усилия се обуславяха отъ най-различни причини и, въ зависимостъ отъ това, тѣ биваха по-малко или повече ползотворни.

Поддържаше се — и това бѣ напълно естествено — че народностнитѣ възжеления на българския народъ не трѣбва да се покриватъ съ политиката на българскитѣ правителства, която държи смѣтка за условията на политическия моментъ, когато народътъ, въ своитѣ народностни предпочитания, се ръководи и вдъхновява отъ неизмѣннитѣ идеали на българщината.

Политиката е изразъ на дадени нѣща, тя се съобразява съ тѣхъ и насочва своето действие въодушевявана отъ народностнитѣ идеали на народа, здраво свързана съ изискванията и съ повелитѣ на политическата действителность. Затова между нея, съответно между правителствата, които въ известно време я олицетворяватъ, и народа, съ неговитѣ народностни идеали, винаги е съществувало различие.

Въ политиката важи принципътъ: осществимо е политически възможното. Но за народа отъ съществено значение е онова, което се покрива съ него-

витѣ народностни предпочитания и възделения. Затова, когато политицитѣ, при известни обстоятелства, сж заставени да мълчатъ, общественото мнение, което покрива своята дейность съ чувствуванията и съ възторзитѣ на народа, има всѣкога дълга да говори свободно за това, което споредъ него е светъ народностенъ блѣнъ.

Това, отъ друга страна, не означава, че правителствата, когато при дадени обстоятелства сж бивали заставени да мълчатъ, не сж изпълнявали добре своя народностенъ дългъ.

За съжаление, това не всички въ България разбираха и затова често се чуваха остри критики срещу ръководителитѣ на българската държава. На сжщото основание българскитѣ правителства биваха подозирани въ пораженски помисли и дълъ, изказваха се дори съмнения въ родолюбието на нѣкои отъ ръководителитѣ на българската външна политика.

Едно е несъмнено вѣрно: различията, които отдѣляха едно отъ друго българскитѣ правителства, имаха предимно, дори изключително, тактически характеръ. Тѣзи привидни разногласия се обясняваха съ особеното положение на България, което при различни политически обстоятелства ѝ налагаше и съответни тактически действия.

Сигурно въ тази посока биха могли да се посочатъ нѣкои престаравания, осждителни и пакостни, но това сж подробности. Може би, нѣкои отъ ръководителитѣ на българската политика да сж правили и грѣшки, но тѣхното обяснение не трѣбва да се търси въ липсата на родолюбие въ нейнитѣ осждествители, а по други причини, които сж по-скоро лични, отколкото порочни.

Разглеждайки въ тази свѣтлина отношението на българската държава къмъ добруджанския въпросъ, много нѣща и факти, които до вчера ни изглеждаха

странни, днесъ сигурно ще получатъ ново и правдоподобно освѣтление. Така и нашитѣ разногласия и борби, които нѣкога поглѣщаха цѣлото ни внимание, днесъ получаватъ ново освѣтление, което ще бжде сигурно по-близко до истината.

Мѣстнитѣ, тѣй нареченитѣ легални, дейци презъ робството на Добруджа спорѣха, освенъ по лични въпроси, още и по нѣкои принципни, които, въ свѣтлината на истината, сега ни се откриватъ въ друго, въ ново освѣтление.

Кое всжщностъ дѣлѣше тѣзи дейци? Каква бѣше принципната отлика между борещитѣ се, щомъ еднитѣ и другитѣ се въодушевяваха отъ единъ и сжщъ български идеалъ?

Едни отъ мѣстнитѣ дейци бѣха партийци: искаха да ошастливятъ добруджанското българско население чрезъ придобивкитѣ, които мислѣха, че могатъ да изтрѣгнатъ отъ ромѣнската партийна политическа действителностъ. Други поддържаха (моитѣ лични предпочитания бѣха на тѣхна страна), че политиката раздѣля, че само върху народността основа добруджанското население може да се обедини и целесъобразно да обслужва своята света борба.

Но сжщественото въ тѣзи разногласия не бѣ отъ принципно естество, — тѣхното обяснение би трѣбвало да се търси въ тактическото осжществяване на общата въжделена цель. Едни вѣрваха, че тя ще бжде достигната по-бързо и съ по-голѣма полза за добруджанци чрезъ партийността, други — чрезъ откритата народността борба.

Кое отъ тѣзи две гледища бѣ правото, това ще установи историкътъ на добруджанското движение. Азъ мисля, че при щастливо извоюваната свобода тѣзи стари вражди, особено днесъ, сж безпредметни. И онѣзи, които по една или друга причина и подъ

различни облици отново искатъ да ги подпалятъ, сигурно се вдъхновяватъ отъ съмнителни родолюбиви подбуди.

Въ тази свѣтлина въпросътъ за тъй нареченитѣ „махзарджии“ добива нова постановка. Подписването на „махзара“, споредъ мене, за повечето отъ подписалитѣ го е изолирано явление. То е подсждно. Азъ не го възхвалявамъ, нито одобрявамъ. Но кой може да отрече голѣмитѣ народностни заслуги на нѣкои отъ подписалитѣ този унизителенъ документъ?

Винаги, когато сжда хората, азъ не изхождамъ отъ едно тѣхно прегрѣшение, защото по този начинъ много тѣхни добри дѣла ще останатъ на сѣнка, което ще бжде най-малко несправедливо. Единъ недостатъкъ не изчерпва образа на единъ човѣкъ, както едно негово прегрѣшение не изключва всички добри дѣла, за които той трѣбва да бжде възхваляванъ.

Добруджанското освободително движение вънъ отъ поробена Добруджа се представяше отъ организиранитѣ добруджански прокуденици. И между тѣхъ сжществуваха различия и борби. Азъ бѣхъ деенъ участникъ въ тия борби и може би е прибързано да давамъ мнение за тѣхъ. Но предъ собствената си съвѣсть и предъ тѣзи, за смѣтка на които ние, прокуденцитѣ отъ Добруджа, работихме, всички имаме дълга да се обяснимъ. Това ще се помжча да направя и азъ.

Едни отъ насъ вѣрваха, че свободата на Добруджа ще дойде единствено чрезъ война между Ромъния и България; други възлагаха надежди на западнитѣ демокрации и на политическата интервенция, като очакваха, че въ даденъ моментъ ще последва ревизия на насилническитѣ мирни договори; трети работѣха за социалната революция, защото наивно вѣрваха, че добруджанскиятъ въпросъ ще се разреши съ тържеството на свѣтовната революция.

Но целта, която вдъхновяваше всички, бѣ една и сжща, съ тази разлика, че едни бѣха на фронта на държавата, други, жертва на чуждата пропаганда, рушеха нейнитѣ устои и въ това наивно виждаха нѣща, които имъ бѣха внушени да виждатъ: човѣколюбиви идеали и социална справедливостъ.

Добруджанскиятъ въпросъ получи своето разрешение по други пжтища. Затова, споредъ менъ, онзи, който иска да възкреси нашитѣ стари вражди, се вдъхновява отъ подозрителни намѣрения. Новата политическа обстановка изключва тѣзи вражди.

Въ освободена Добруджа днесъ живѣятъ само българи, които иматъ единъ единственъ дългъ — да се приобщятъ къмъ майката-Родина. Добруджанската действителностъ, нейнитѣ нужди и повели зовятъ всички ни на работа.

Ето и друга задача на момента: крайно време е вече да хвърлимъ було на миналото! Да превъзмогнемъ старитѣ рѣждясали и ненуждни вражди! Сждбата отреди на всички ни да заживѣемъ като братя. Ние имаме днесъ една родина — България, единъ дългъ — службата си на Добруджа, една задача — приобщаването ни къмъ българския народъ, отъ който всички сме кръвна часть.

И ако въпрѣки всичко нѣкои заблудени хора се одързостятъ да сѣятъ нови вражди между насъ или се помжчатъ да възкресятъ старитѣ — всички трѣбва да ги обградимъ съ презрение, защото тѣ сж рушители на онова, което за насъ е най-скжпо въ живота ни — България.

ЗА ЖИВИТЪ И ЗА УМРЪЛИТЪ

Следъ освобождението на България на общественото и културно поле изплуваха нови дейци. За старитѣ обикновено се казваше, че сж заслужили. На едни бѣха дадени народни пенсии, други получиха отличия, трети—стражарски и др. незначителни служби, като признателностъ за голѣмитѣ и общопризнатитѣ имъ заслуги.

Бунтовницитѣ и революционеритѣ се почувстваха засегнати отъ твърдението, че тѣхниятѣ влогъ за освобождението на България не се оценява по достоинство. Тѣ се оскърбяваха, когато имъ се вѣвираще въ очитѣ, че България бѣ освободена отъ Русия. Тогава Захари Стояновъ и Стоянъ Заимовъ се запретнаха да описватъ героиствата на тѣзи, които въ епичната борба за свободата на България жертвуваха всичко и най-скжпото, което имаха — живота си. По това време и Иванъ Вазовъ написа своята ненадмината „Епопея на забравенитѣ“.

Българскиятъ народъ, едва освободенъ, съ неукрепнало още политическо съзнание, се подаде на възторга отъ освобождението и, опияненъ отъ великата кръвна саможертва на още по-великитѣ освободенци, благоговѣйно се преклони предъ величавитѣ образи на своитѣ достойни синове. Така се подхрани легендата, че никой другъ нѣма заслуга за освобождението на България. Всички други, черковницитѣ и просвѣтителитѣ, които съдействаха и допринесоха извънредно много за самосъзнанието на българина и за пробуждането у него на воля за културна самобитностъ и на жажда за политическа свобода, бѣха отречени, дори за повечето отъ тѣхъ не заслужено се насади убеждението, че сж народни

изедници, махзарджии, народни предатели и мекерета на турската власт.

За съжаление, тѣзи обвинения може би имаха своето основание, но изъ основа бѣ погрѣшно твърдението, че всички или повечето отъ тѣзи народностни водачи бѣха врагове на величавата борба за освобождението на България.

Много по-късно именити българи, учени и писатели, дойдоха да развѣнчаятъ тази легенда. Появиха се трудоветѣ, културно-историческитѣ издирвания и приноси на проф. д-ръ Ив. Д. Шишмановъ, на проф. д-ръ Михайлъ Арnaudовъ, на писателя С. Чилингировъ, на проф. Б. Пеневъ и на много други, които доказаха, че просвѣтителитѣ и черковницитѣ иматъ неограничено голѣми заслуги за народностното пробуждане, самосъзнание и укрепване на българското чувство на поробенія българинъ. Така „предателитѣ“ на народа, въ свѣтлината на историята, получиха своето и имъ се отредиха заслугитѣ, за които тѣ бѣха достойни.

Днесъ за всѣки културенъ българинъ е ясно, че българското стопанско, черковно, просвѣтително и бунтовно възраждане сж тѣсно и нераздѣлно свързани. Съ създаването на имущественитѣ слоеве се зароди и импулсира идеята за осъзнаване на българина като българинъ. Чрезъ упоритата борба на черковницитѣ и просвѣтителитѣ се възроди волята на българския народъ за културни завоевания: по този пжтъ българинътъ се осъзна, вкуси отъ вълшебствата на културата, прогледа за нейнитѣ достояния и въджела да ги има.

Тази борба бѣ ознаменувана съ черковно-народния съборъ, който обедини народностно българщината и пробуди у българския народъ воля и мисълъ за политическо освобождение. Така се създадоха и предпоставкитѣ за бунтовната дейность на великитѣ български освободенци.

Никой днесъ не спори за степенъта на заслугитѣ на еднитѣ и на другитѣ, защото всички се сочатъ като вдъхновени изразители и като борци на една и сжща идея — освобождението на България. Въ тази общобългарска борба всѣки има своя дѣлъ. За различнитѣ градове и мѣста на България това участие е различно: нѣкжде черковницитѣ засѣнчватъ всички други дейци, другаде учителятъ стърчи високо надъ останалитѣ освободенци, на трето мѣсто читалището и неговитѣ дейци иматъ първенстващо положение и пр. Въ едно всички сж обединени: усилията абсолютно на всички възрожденци сж насочени къмъ една и сжща целъ, всички сж въодушевени отъ една и сжща мисълъ — освобождението на България.

Това разбиране е отъ по-ново време. Нѣкога по тѣзи въпроси въ българската научна и културна мисълъ имаше сжществени разногласия. За това въ онѣзи времена се случиха нѣкои нѣща, колкото позорни, толкова и нежелателни.

Ето единъ единственъ примѣръ:

Днесъ всички българи се прекланятъ предъ заслугитѣ на голѣмия български езиковедецъ и вестникарь Ив. Богоровъ. Следъ освобождението този заслужилъ българинъ е билъ подценяванъ — всички сж си правили смѣшки съ него, особено съ упоритото му желание да побългарява нѣкои чуждици въ езика ни.

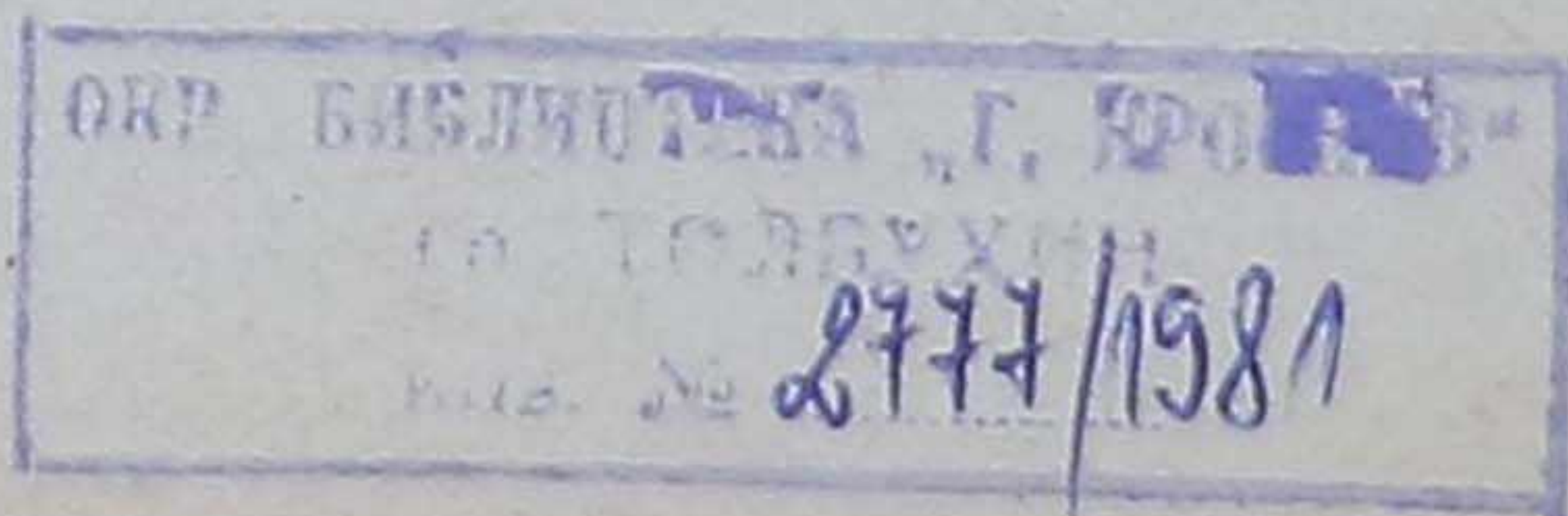
Изтласканъ отъ новия животъ, дори въ много отношения чуждъ на господстващитѣ по това време вѣяния, Ив. Богоровъ е ходилъ редовно въ софийската градска градина, за да пече на слънце старческитѣ си и изнемощѣли крака. Тукъ той се е отдавалъ на своето най-ново занятие — да храни съ трохици хлѣбъ врабцитѣ и съ чисто сърдце да имъ се радва. Малчугани го заобикаляли и му се смѣли на изобретателостъта да кове нови български думи за

новитѣ понятия, които, споредъ него, трѣбвало да иматъ съответния български обликъ, за да не се опошлява красотата на българската речъ. По сжщия начинъ е билъ осмиванъ Богоровъ и отъ нѣкои недостойни вестникарски пера...

Нека, следъ всичко това, отнесемъ горния случай и до нашата добруджанска действителность. Старитѣ вражди сж възкрѣснали въ нѣкои нови хора, които, безъ дори и да подозиратъ, говорятъ нѣща, които сж много по-стари отъ тѣхъ. Сигурно и Добруджа ще има своитѣ Богоровци, защото и тя е българска покрайнина и защото вълкътъ козината си мѣни, но не и навицитѣ. После историята ще отдаде всѣкому заслуженото.

Докога ще признаваме заслугитѣ само на покойницитѣ? Сигурно много отъ заслужилитѣ борци на българщината въ Добруджа ще ни напустнатъ, незаслужено огорчени, за да бждатъ следъ това възхвалявани. Така е било, така ще бжде и сега, за да се повтори познатата ни вече история.

А дотогава съмнителни величия ще се изтъкватъ и ще напомнятъ само за себе се, защото „заслугитѣ“ имъ нѣма да оставятъ никаква свѣтла диря и не ще завещаятъ на иднитѣ поколѣния и на историята нищо красиво и добро.

ЕДИНЪ ЗАБРАВЕНЪ ДЪЛГЪ

Напълно вѣрно е, че заслугитѣ на Хитлеръ и на Мусолини за освобождението на Добруджа сж извънредно голѣми. Но да се твърди, че въ това отношение нѣматъ заслуги и други — това ни се струва доста пресилено.

За свободата на българска Добруджа работиха години подъ редъ и други чинители, които разумно и благодатно съдействуваха на българската държава въ усилията ѝ да строши робскитѣ окови на тази скжпа българска покрайнина.

Ние благодарихме оправдано и заслужено на тѣзи, които имаха най-голѣмъ дѣлъ за освобождението на Добруджа. Но ние почти забравихме да стиснемъ ржцетѣ и на онѣзи мълчаливи и незабелязани герои и борци, чийто влогъ въ освободителната борба на Добруджа бѣше отъ сжществено значение.

Първата заслуга, въ това отношение, се пада на мѣстното добруджанско население което мина презъ огънь и мечъ и, въпрѣки всичко, очака изгрѣва на свободата.

Голѣми заслуги имаха и иматъ и онѣзи забравени дейци, мѣстни и задгранични, които разориха благосъстоянието си, излагаха на явна смъртъ живота си и, като истински народни будители, непрестанаха да държатъ високо свѣтилника на българската народностна свѣсть въ годинитѣ, когато робската нощъ на Добруджа тежеше още по-тежко, отколкото робскитѣ ѝ вериги.

Списъкътъ на тѣзи заслужили добруджански дейци не е много голѣмъ. Имената имъ се знаятъ, защото следитѣ и заслугитѣ на нѣкои отъ тѣхъ все още сж прѣсни въ паметъта на българската общест-

веностъ. Дори нѣкои, ако бждатъ отминати отъ днешното поколѣние, историкътъ сигурно нѣма да ги забрави. Колкото и жестоко да ни се струва, за съжаление, истина е, че съвременниците винаги сж лоши и пристрастни сждници. Припомняме тѣзи нѣща, защото е дошълъ часътъ тѣ да бждатъ напомнени.

На едного отъ добруджанскитѣ дейци, за нѣкакъвъ неговъ грѣхъ, му се отричатъ всички добрини, които е направилъ на българското народностно дѣло въ Добруджа. На другъ, защото по чудо не е падналъ на полето на честъта, като борець и защитникъ на българщината, тжли и прости хора му вмѣняватъ въ грѣхъ, че е останалъ живъ. Трети казватъ, безъ да чувствуватъ дебелоочието на думитѣ си, че този или онзи имали заслуги, тѣ, обаче, принадлежали на историята, — новото време искало нови хора, нови дейци.

Всички, очевидно, грѣшатъ, защото забравятъ, че единъ народъ, дори единъ градъ, гради своето благополучие върху приноситѣ на всички свои заслужили синове. Който нѣма добра паметъ за тѣзи нѣща, той гради на пѣсъкъ.

Поколѣнията сж биологически свързани едно съ друго, но тѣ сж обединени и въ своитѣ общи усилия за доброчестина, културенъ и социаленъ напредъкъ. Това може да оспорватъ само духовно слѣпитѣ или тѣзи, които отъ рождение сж слѣпи за всичко добро и хубаво въ живота. А такива шампиони на злобата и злоезичието не сж и не могатъ да бждатъ народни водачи.

Време е вече добруджанската общественостъ да се озонира. Това е пръвъ нашъ дългъ, особено на тѣзи, които години подъ редъ я представяха и отъ нейно име се бориха за българщината и за благоденствието на българското население въ Добруджа.

Но тѣзи културни и обществени стожери на българството и на борческото въ него иматъ преди

всичко дълга да очистятъ и тѣ душитѣ си отъ всички дребнавости. Срамна е борбата на братя, които една обща участъ нѣкога обединяваше и които днесъ се клеветятъ или отричатъ.

Ние бѣхме борци и всички, споредъ дарбитѣ и въ съгласие съ идеитѣ си, беззаветно служихме на българщината въ Добруджа. Ние сигурно имаме и своитѣ грѣшки, защото който не е работилъ, само той не е грѣшилъ. Но нашитѣ добри чувства сж вѣнъ отъ всѣко съмнение. Нека оставимъ на иднитѣ поколения да ни сждятъ за доброто и за лошото и, несмушавани отъ злоезичието, да продължимъ своята общо-българска народностна борба. Болнитѣ въпроси на днешна и утрешна Добруджа ни повеляватъ това.

Сега, когато сме свободни, ние забравихме, че враговетѣ на българството не сж между насъ, че истинскиятъ фронтъ, който застрашава нашата сигурностъ, е оттаткъ границитѣ на днешна Добруджа, където наши братя все още следватъ стѣпкитѣ ни.

Тукъ, въ Добруджа, днесъ има само българи, които, за да се радватъ на добро бждаще, трѣбва да бждатъ обединени и сплотени, въодушевени само отъ това, което ги сближава. Да не увеличаваме пукнатинитѣ помежду си, защото въ тѣхъ сигурно ще погребемъ своето достоинство и своята честь.

Нека крепне нашата воля въ служба на България!

ОСВОБОДЕНА ДОБРУДЖА

На 7 септемврий 1942 г. се навършиха две години отъ подписването на Крайовската спогодба, по силата на която България си възвърна Южна Добруджа. Две години добруджанскитъ българи живѣятъ на свобода, приобщени къмъ майката-Родина.

Освобождаването на Добруджа, което 23 години въодушевяваше свободния български народъ и за осществяването на което българското добруджанско население даде кръвни жертви, днесъ е осществень народностень блѣнь. Нека хвърлимъ погледъ назадъ и обозремъ изминатия пжть.

Една легенда е, че свободата на Добруджа ни бѣ подарена, защото тя не само че бѣше заслужена, но бѣ и извоювана отъ цѣлокупния български народъ. Затова свидетелствуватъ братскитъ могили на българскитъ народни синове, които спятъ вѣченъ сънь въ нейнитъ хлѣбородни поля. Редомъ до тѣхъ почиватъ коститъ и на онѣзи скжпи жертви отъ робскитъ години на Добруджа, чиито имена сж свързани и увѣнчани съ имената на с. с. Старо село, Бабукъ, Гьоре, Богданово и др.

За освобождението на българска Добруджа години наредъ ратуваха, на първо мѣсто, мѣстнитъ добруджански дейци, които въ името на майчиния български езикъ понесоха жестоки преследвания, насилия и жертви.

Между тѣхъ високо стърчи името на незабравимия Христо Стефановъ х. Матеевъ, единъ отъ виднитъ добруджански дейци и бившъ сенаторъ. Покойниятъ не бѣше самъ въ борбата за самозапазване на българщината въ Добруджа. Но той бѣ избраната изнупна жертва. Неговитъ другари по сждба, които слу-

чаятъ пожали, днесъ могатъ да се гордѣятъ съ своя съратникъ. Обстоятелството, че тѣ сж живи, съ нищо не намалява тѣхнитѣ заслуги. Вниманието, което дължимъ нему, трѣбва да бжде едновременно отправено и къмъ тѣхъ, неговитѣ предходници и последователи еднакво скжпи на всѣко българско сърдце.

Признателна Добруджа, по случай единадесетъ години отъ трагичната смъртъ на незабравимия добричски сенаторъ, увѣковѣчи името му, като постави на лобното мѣсто на скжпия покойникъ възпоменателна плоча-барелиефъ съ неговия образъ.

Този починъ е повече отъ похваленъ. Единъ народъ, който живѣе съ преклонение къмъ своитѣ заслужили синове, е не само достоенъ да живѣе, но съ това той изявява и народностната и политическата си зрѣлостъ. Поради това ние сме убедени, че тѣзи, които преди и следъ Хр. Стефановъ водиха отъ успѣхи къмъ победа буднитѣ синове на българска Добруджа, ще получатъ заслужено внимание, което за тѣхъ ще бжде единствена награда за скжпитѣ и неоценимитѣ имъ жертви за освобождението на Добруджа.

Хр. Стефановъ бѣ извънредно скромненъ човѣкъ. Той приживе никога не се подчертаваше, защото органически ненавиждаше шума, като искрено се отвращаваше отъ показа. Ето единъ дребенъ фактъ: едва днесъ, единадесетъ години отъ неговата смъртъ, портретътъ му за пръвъ пжтъ се появи на страницитѣ на българския печатъ. Той бѣ отлично подготвенъ общественикъ. Насила, обаче, бѣ откжснатъ отъ своето любимо с. Царь Борисъ и се съгласи да се кандидатира за сенаторъ презъ 1930 г., едва когато се убеди, че е всеобщо желанъ отъ всички.

Сигурно нѣкои добруджански дейци иматъ поголѣми заслуги отъ Хр. Стефановъ. На добруджанското народностно поле работиха преди него и много повече отъ него и други негови предходници и съратници.

Но той превъзхождаше всички съ способността си да примирява и да обединява, защото бѣ роденъ за общественикъ.

Колко малко се знае за Хр. Стераповъ въ България! А той бѣ изпъкналъ народностенъ деецъ. Като запасенъ офицеръ отъ българската войска, покойникътъ участвува въ Балканската война. Собственикъ бѣ на най-модерното земеделско стопанство, въ което наредъ съ трактора използваше се и камилата. Той вложи голѣмо умение и ценни усилия въ Земеделския синдикатъ (Добричъ), чието предназначение бѣ да подпомага и да кредитира дребнитѣ добруджански стопани.

Всичко това този човѣкъ вършеше системно, съ упоритостъ и съ тактъ. Тѣзи качества той наследи отъ близкия и непрекъснатъ досегъ съ добруджанския битъ, който направи отъ него нравствено здрава и хармонично развита натура. Ето затова добруджанскитѣ българи никога нѣма да заличатъ неговия образъ отъ паметта си.

Но за свободата на Добруджа работиха и други фактори: като отминемъ това, което българската държава вършеше по дългъ (то бѣ отъ голѣма стойностъ и отъ извънредна народностна полза), тукъ е мѣстото да споменемъ и за дейността на добруджанскитѣ прокуденици, които, въ лицето на нѣкои свои изпъкнали водачи, не пожалиха сили и срѣдства, за да наложатъ тѣй наречения добруджански въпросъ на вниманието на културната европейска съвѣсть. До голѣма степенъ благодарение на тѣхъ въпросътъ за Добруджа бѣ държанъ 23 години откритъ.

Но тѣ иматъ и друга една заслуга: прокуденцитѣ отъ Добруджа успѣха да създадатъ срѣдъ българския народъ единомислие и единомушие за Добруджа, а съ извънредно ценнитѣ приноси на нѣкои български публицисти и писатели тя оживѣ и живѣ въ душитѣ на нѣколко поколѣния като скжпъ народностенъ блѣнъ.

Така и единствено по тоя път ние стигнахме до „чудото“, когато приятелитѣ на българския народъ и най-вече Германия и Италия, въ единъ щастливъ за насъ моментъ, дейно се застъпиха и изтрѣгнаха свободата на българска Добруджа. Този свѣтълъ день ние трѣбва да празнуваме всѣкога съ славословъ къмъ всички, които съдействуваха и работиха, които страдаха и умрѣха за освобождението на Добруджа.

И, колкото и да не е политично, дошло е време да изповѣдаме и друга една истина: отъ всички споменати досега фактори и срѣди, които направляваха или движеха добруджанския въпросъ, най-голѣмъ дѣлъ за неговото безкрѣвно и щастливо разрешение има първиятъ български гражданинъ — Царь Борисъ III, обединителтъ и освободителтъ на поробенитѣ до вчера български земи.

КЪМЪ ДОБРУДЖАНСКИТЪ ДЕЙЦИ

Ние бѣхме нѣкакви добруджански дейци. Работихме окриляни отъ една мисль — свободата на Добруджа. Жертвувахме всичко и не очаквахме и не искахме нищо. Но ние получихме най-голямата награда, която нѣкой можеше да ни даде — увѣнчаването на нашитѣ усилия, сбждването на сънищата ни, освобождението на Добруджа.

На Великия добруджански съборъ, който притвори последната страница отъ красивата и величава добруджанска борба, ние отидохме да оставимъ нашитѣ доспехи на воини и на борци. Отъ този день нататкъ нѣма вече добруджански дейци. Ние символично умираме, за да оживѣе нашето дѣло въ съзнанието и въ паметъта на иднитѣ поколѣния. За нещастие, въ България заслугитѣ се отреждатъ само на покойницитѣ, защото живитѣ пораждатъ само омраза и зависть.

Като казвамъ това, азъ имамъ предъ очи онѣзи измежду насъ, малцината щастливци, които, като добруджански бардове, представяха и олицетворяваха добруджанското освободително движение.

Голѣмиятъ сърдцеведъ на нашето революционно възраждане Георги Раковски бѣше казалъ: „Безъ скжпоценна жертва свобода не се добива“. Не за да докажемъ правотата на тази мисль, а за да изпълнимъ единъ заветъ, ние подарихме на Добруджа и на нейното освобождение всичко най-мило и скжпо въ душитѣ си.

Василь Левски, съ прозрението на пророкъ, преди да отиде на бесилката, ни остави като скжпъ заветъ следнитѣ думи: „Ние сме жадни да видимъ

отечеството си свободно, па ако щатъ ме нареди да пася и паткитѣ“ ... На свой редъ и ние бихме могли да кажемъ, като рефренъ на тѣзи прочувствени думи: Нашиятъ пжтъ се свърши, защото целта, която изпълваше душитѣ ни, е постигната. Не е ли все едно дали отсега нататъкъ ще пасемъ патки или ще бждемъ голѣми сановници?

Не бива да бжда разбиранъ криво. Моята мисълъ не цели да унижи никого. Азъ желая само да посоча, че добруджанскитѣ дейци слизатъ отъ сцената, за да дойдатъ на тѣхно мѣсто добруджанскитѣ общественици, които не трѣбва, нито е необходимо, непременно да произхождатъ отъ Добруджа.

Максимата „единъ царъ, единъ народъ, една държава“ изключва географскитѣ понятия добруджанци, македонци и пр., защото, споредъ нейния съкровень смисълъ, всички българи сж само българи, и дейността на добруджанскитѣ общественици не трѣбва да се извява само върху плоскостта на Добруджа, а върху широкото поле на всебългарската народностна и държавна общност. А тукъ интереситѣ, обществената повинностъ и духовнитѣ възделения сж отъ съвсемъ другъ разредъ: тѣ нито се покриватъ, нито наподобяватъ нашитѣ нѣкогашни блѣнове и омрази.

Ние, бившитѣ участници въ добруджанската освободителна борба, желаемъ да отправимъ къмъ бждещитѣ и настоящи общественици на Добруджа едно съкровено пожелание: Бждете вие по-щастливи отъ насъ! И ако нѣкога съмнението и мжката ви посетятъ или загризатъ сърдцата ви, извърнете погледъ назадъ, въ близкото минало на добруджанската борба. Тамъ вие сигурно ще откриете примѣри на достойно изпълненъ дългъ. Тамъ вие пакъ ще срещнете и живитѣ и покойнитѣ ваши другари и съратници. И отъ тѣхното примирение, отъ спотаената имъ болка и отъ гордото съзнание за нѣкогашната всеотдайна преда-

ность на отечествения ни идеалъ вие непременно ще почерпите и мъжество, и мъдрость, и достоенъ примѣръ за подражание.

Въ този часъ ние отново ще бждемъ наедно. Безъ да бжда миньоренъ, напротивъ — напълно спокойно и самоувѣрено, азъ искамъ въ този часъ на раздѣла да припомня на днешнитѣ добруджански общественици житейското поприще на единъ достоенъ възрожденецъ, на Петко Р. Славейковъ, на когото нѣкога ние щастливо подражавахме.

Следъ освобождението на България този великъ синъ на народа ни, подритванъ отъ едни, непризнатъ и огорченъ отъ други, заживѣ въ освободеното ни отечество като чужденецъ. Той не можа да се аклиматизира. Уволненъ отъ служба, той се одързости да телеграфира на своя министъръ: „Азъ не мога и нѣма никога да любоугодствувамъ и да раболепствувамъ за прехраната си или да търгувамъ съ народнитѣ интереси“.

По-късно, прикованъ на легло, немощенъ и изоставенъ, П. Р. Славейковъ отправи молба до Народното събрание, за да иска помощъ, както днесъ, съ подобни молби, поискаха народни пенсии и нѣкои отъ заслужилитѣ добруджански дейци. Въ своята молба той писа: „Може би, славни и знаменити нѣкои подвизи не съмъ направилъ, но изпълнилъ съмъ длъжността си като синъ на България. Който може, нека каже, ако съмъ се нѣкога отстранилъ отъ желанията на народа, или че съмъ му измѣнилъ и изневѣрилъ въ нѣщо въ своя собствена користъ“ ...

А преди да склопи очи, П. Р. Славейковъ изпѣ своята най-хубава лебедова пѣсень, единъ ненадминатъ бисеръ, въ която нѣкогашниятъ народностенъ деецъ изплака душата си така:

Срамъ томува, който тжжи,
че въ свѣта ѝ минутенъ гостъ, —

слава въвъ ржка съ оржжъе,
 който бди надъ своя постъ.
 Туй, що старитѣ зачнаха,
 млади ще го вкаратъ въ пжть...
 Уморенитѣ заспаха,
 живитѣ — тѣ нека бдятъ.

Ударилъ е дванадесетиятъ часъ. Смѣната на караула настѣпва. Нѣкои измежду добруджанскитѣ дейци сж покойници. Нѣкога тѣ бѣхи отмѣнени въ непосилнитѣ имъ задължения. Сега други си отиватъ, за да дойдатъ тѣхнитѣ приемници.

Огледайте се наоколо. Нима не виждате малцината още живи добруджански дейци? Тѣхнитѣ коси сж заснѣжни, очитѣ имъ помръкнали. Тѣ работиха всеотдайно. Сигурно нѣкои отъ тѣхъ грѣшиха, защото само който не работи, той не грѣши. Тѣ нѣмаха време да философствуватъ, като яловитѣ крави въ познатата митическа легенда. И ако нѣкои отъ тѣхъ днесъ не сж девственици, това не значи, че тѣ сж окаяници или грѣшници.

Въ онова време нуждитѣ на живота и болкитѣ на Добруджа — всецѣло поглѣщаха нейнитѣ предани синове. Тѣ трѣбваше да отидатъ насреща на тѣзи нужди, и ако случайно сж сбъркали въ нѣщо, това е било наистина случайно, защото никога тѣ не грѣшиха преднамѣрено и съзнателно.

Здрависайте тѣзи достойни синове на Добруджа и на България! Тѣ заслужаватъ и вашата почитъ и сърдечното ви внимание. А вие, които ще ги наследите, внимавайте да не проиграте тѣхния и нашия мораленъ и народностенъ капиталъ.

ОТЗИВИ

за книгитѣ на П. Господиновѣ

Ще има ли успѣхъ между читателитѣ тази малка книжка („Далечно ехо“), не е важно. Важното е успѣхътъ на автора ѝ. Останалото само ще дойде — ако не днесъ, то утре.

С. Чилингировъ

Изъ предговора къмъ „Далечно ехо“

Въ областта на белетристиката пропустнахъ да отбележа свежо и мило написанитѣ спомени на добруджанския деецъ, журналистъ и писателъ Печо Господиновъ. Това сж трогателни разкази отъ преживѣни печални моменти презъ недавнашното робуване на неговата родина.

Димитъръ Бабевъ

В-къ „Миръ“, год. 48, бр. 12444

„Далечно ехо“ е книга, която се чете съ увлѣчение и раздвижва струнитѣ на душата... П. Господиновъ е успѣлъ да постигне най-важното за този родъ белетристика: сърдечно повествуване за видено и преживѣно... Въ „Далечно ехо“ кипи пълнокръвенъ животъ.

Василь Каратеодоровъ

В-къ „Нова Вечеръ“, год. 2, бр. 543

Написани въ различни времена и при различни подбуди, отдѣлнитѣ спомени въ „Образи и сѣнки“ не сж хрумвания, плодъ на моментни настроения, а тънко и майсторски предадени впечатления отъ по-голъми и по-малки творци на мисълта и дѣлото, обрисувани леко, силуетно, но съ най-индивидуалнитѣ имъ и характерни нюанси.

Соня Вичева

В-къ „Литературенъ гласъ“, год. 14, бр. 253

Печо Господиновъ е отъ онова поколѣние наши писатели, което израстна веднага следъ отшумѣлата война, изъ голготския пжть на което, изъ лутанията и криволиченията му, израстнаха повечето отъ днешнитѣ наши призвани писатели и поети... „Образи и сѣнки“, ведно съ по-раншнитѣ му книги, сочи Печо Господиновъ като единъ отъ изтъкнатитѣ наши есеисти и литературни критици.

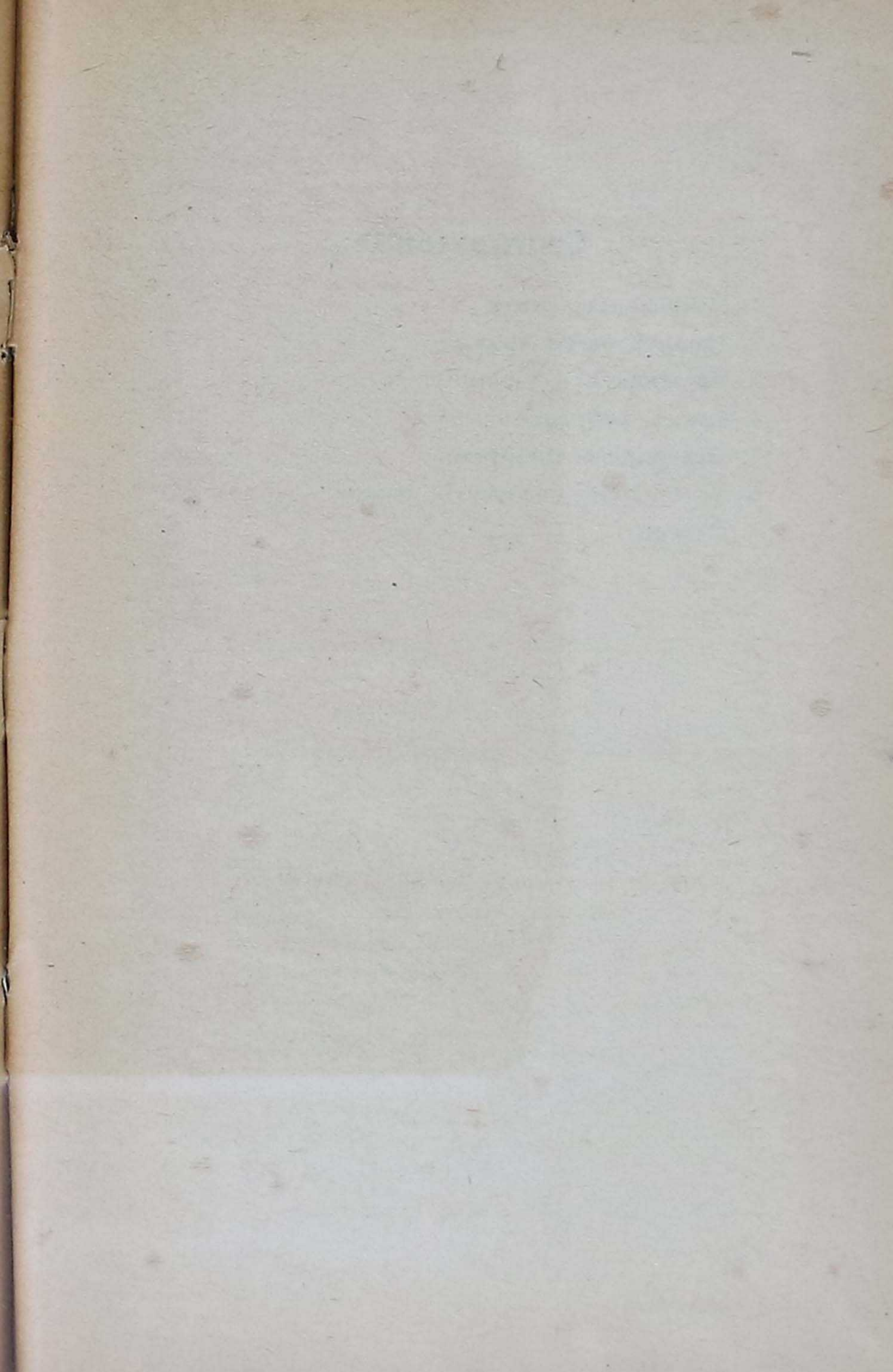
Дамянъ Дамевъ

В-къ „Литературенъ животъ“, год. 2, бр. 2

П. Господиновъ и тукъ е все сжщиятъ: патетиченъ поклоникъ на изкуството, останалъ вѣренъ на социалната романтика, която заедно съ единъ малкъ кръгъ поети и белетристи насажда въ нашия литературенъ животъ.

Н. Сестрински

В-къ „Лжча“, год. 14, бр. 776

Съдържание:

1. Изминатиятъ път	5
2. Нашитѣ стари вражди	9
3. За живитѣ и за умрѣлитѣ	14
4. Единъ забравенъ дългъ	18
5. Освободена Добруджа	21
6. Къмъ добруджанскитѣ дейци	25
7. Отзиви	29

